

УДК 81+82:811.11+811.13
ББК 81+83Я73
S90

Засновник:

Київський університет імені Бориса Грінченка

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19607-9407Р, видане Державною реєстраційною службою України 11.12.2012 р.

Друкується з грудня 2012 р.

Виходить двічі на рік

Затверджено МОН України як наукове фахове видання,
в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (галузь наук «Філологія»)
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
(наказ МОН України № 747 від 13.07.2015 р.)

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 4 від 27 квітня 2017 р.)

Головний редактор:

Буніятова І.Р. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка).

Редакційна колегія:

Белехова Л.І. — доктор філологічних наук, професор (Херсонський державний університет);
Бондарева О.Є. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Водак Р. — доктор філологічних наук, професор (Ланкастерський університет, Велика Британія);
Воркачов С.Г. — доктор філологічних наук, професор (Кубанський державний технологічний університет, Російська Федерація);
Гладуш Н.Ф. — кандидат філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Єременко О.В. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Жаботинська С.А. — доктор філологічних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького);
Колесник О.С. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Кузьменко В.І. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Материнська О.В. — доктор філологічних наук, доцент (Національний університет імені Тараса Шевченка);
Махачаїшвілі Р.К. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Поліщук Я.О. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Резаненко В.Ф. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Стишов О.А. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Торговець Ю.І. — кандидат філологічних наук, відповідальний секретар (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Ухванова-Шмигова І.Ф. — доктор філологічних наук, професор (Білоруський державний університет, Республіка Білорусь);
Фісяк Я. — доктор філологічних наук, професор (Познанський університет імені Адама Міцкевича, Республіка Польща);
Харитончик З.А. — доктор філологічних наук, професор (Мінський державний лінгвістичний університет, Республіка Білорусь).

Рецензенти:

Гудманян А.Г. — директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, завідувач кафедри англійської філології і перекладу, доктор філологічних наук, професор;
Потапенко С.І. — завідувач кафедри германської філології Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, доктор філологічних наук, професор.

Studia Philologica (Філологічні студії) : зб. наук. пр. / редкол.:

S90 І.Р. Буніятова (голов. ред.), Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева [та ін.]. —
К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. — Вип. 8. — 122 с. — (Укр., рос.
та англ. мовами).

ISSN 2311-2425

УДК 81+82:811.11+811.13
ББК 81+83Я73

ISSN 2311-2425

© Автори публікацій, 2017

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Мікіна О.Г.</i> Семантична еволюція від «молити» до «говорити» як універсальне явище: етимологічний етюд	3
<i>Видайчук Т.Л.</i> Фонетичні особливості східнополіського говору північного наріччя української мови (на матеріалі етнографічної спадщини Бориса Грінченка)	11
<i>Лахно Н.В.</i> Актантна спрямованість семантики дієслівних суфіксів в українській мові	17
<i>Заєць В.Г.</i> Форми дієприкметників: способи врегулювання порушень мовної норми (на матеріалі сучасної української мови)	24
<i>Тугай О.М.</i> Англійські дієслова вольової дії: досвід попереднього аналізу	29
<i>Дроботенко В.Ю.</i> Фразеологічні утворення в різноструктурних мовах (на матеріалі української, англійської та іспанської мов)	36
<i>Близнюк К.Р.</i> Лексико-семантичне мікрополе «відданість» у сучасній українській мові	42
<i>Зайченко О.В.</i> Когнітивні засади формування похідних суфіксальних прикметників в сучасній німецькій мові	51
<i>Колодяжна К.В.</i> Перлокутивний ефект мовленнєвого акту глузування в англломовному діалогічному дискурсі	55
<i>Чхетіані Т.Д.</i> Граматика мовленнєвої інтеракції в англломовному діалогічному дискурсі	62
<i>Бажура Т.А.</i> Дискурсивні маркери “you know”, “you see”, “I say” як реалізатори принципів кооперації та ввічливості	67
<i>Шатілова О.С.</i> Оцінність як категорія текстів в українських засобах масової комунікації	74
<i>Решетова А.С.</i> Модальність як інтертекстуальна особливість англійських ептонімів	78
<i>Торговець Ю.І.</i> Парентетичні елементи як засоби вираження суб’єктивної модальності (на матеріалі сучасного американського соціально-політичного есе)	82
<i>Карпінський Ю.В.</i> До питання про базовий понятійно-термінологічний апарат сучасного соціолінгвістичного дослідження	87

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Gaidash A.V.</i> Literary Portrayals of the Elderly Artists in Tina Howe’s <i>Coastal Disturbances: Four Plays</i>	92
<i>Ковбасенко Ю.І., Дячок С.О.</i> Використання античного інтертексту в творчій парадигмі Ліни Костенко: інтенції, традиції, новаторство	99
<i>Гальчук О.В.</i> Поет Володимира Базилевського: античні обриси образної парадигми	106
<i>Висоцька Н.О.</i> «Бідна та Барбара»: фоновий шекспірівський образ як персонаж сучасної літератури США	112

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Вінтонів М.О., Шатілова О.С.</i> Рецензія на <i>Словник дієслівного керування I</i> Л. Колібаба, В. Фурса. — К.: Либідь, 2016. — 656 с.	119
---	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	120
------------------------------------	-----

УДК 811.161.2'366.5

АКТАНТНА СПРЯМОВАНІСТЬ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВНИХ СУФІКСІВ

Лахно Н.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка
04053, м.Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2

n.lakhno@kubg.edu.ua

Лахно Наталія Валентинівна. Актантна спрямованість семантики дієслівних суфіксів. У статті наголошено на здатності дієслівних суфіксів визначати функціональну характеристику придієслівних актантів завдяки експлікації акціонально-видових та фазових характеристик дієслова. Проілюстровано перерозподіл актантних функцій унаслідок семантичних процесів.

Розглянуто особливості взаємодії суфікса з контекстом.

Акцентовано на значенні, яке відіграють дієслівні суфікси у формуванні таких фундаментальних лексико-граматичних категорій, як вид і стан.

Ключові слова: суфікс; актантний розподіл семантики; генеративна функція; акумулятивна функція; гібридна функція; актанти-поширювачі.

Лахно Наталия Валентиновна. Актантная направленность семантики глагольных суффиксов. В статье акцентировано на способности глагольных суффиксов определять функциональную характеристику приглагольных актантов за счёт экспликации акционально-видовых и фазовых характеристик глагола. Проиллюстрировано перераспределение актантных функций в результате семантических процессов.

Рассмотрены особенности взаимодействия суффикса и контекста. Определена роль, которую играют глагольные суффиксы в формировании

таких фундаментальных лексико-грамматических категорий, как вид и залог.

Ключевые слова: суффикс; актантное распределение семантики; генеративная функция; аккумулятивная функция; гибридная функция; актанты-распространители.

Lahno Natalia Valentynivna. Actant focus semantics of verb suffixes. Functional-semantic category actantial distribution semantics of the verb is not investigated in the Ukrainian linguistics. One important aspect of this problem is that argument characteristic of affixes, particularly suffixes, what is the purpose of our work.

The article noted the ability of the verbal suffixes to determine the functional characteristics verbal's actants through explication actional - aspect and phase characteristics of the verb. The models of actant characteristic are combined within bounds of lexical-semantic variants, they illustrate interconnection between morphological-semantic variants of the suffixes and generative, accumulative and hybrid functions of actants. The value suffixes is set by matching verbs with different suffixes, but identical motivators. Synonymic and paronyms compliance in such pairs were detected. Data are given about redistribution of actancy functions in consequence of the replacement suffix.

Verbs synonymous with suffixes primarily denote the active action of the subject or influence of one subject to another and correlate with the generative function of the actants. It is established that synonymous suffixes are mostly ineffective, unsaturated and functionally independent. Cognate verbs in such oppositions are identical actant distribution semantics.

Suffixes cognate verbs in paronyms mappings caused to different functions verbal actants, since it is different according to the activity-passivity and limited-unlimited action.

Attention is accented on the features of the interaction of suffix and context: on the one hand, the suffix has a strong informative ability and gives the word new lexical information and exhibits relative independence from the context, on the other hand, the suffix may be modified under the influence of the context.

This study shows the meaning of verbal suffixes in the formation of the functional-semantic category distribution argument of semantics and fundamental lexico-grammatical categories - appearance and condition.

Key words: suffix, actant division of semantics, generative function, accumulative function, hybrid function, actant-dilator.

Вступ. На сучасному етапі розвитку лінгвістики пріоритетними є проблеми, пов'язані з функціонуванням мовних одиниць, однією з таких є аналіз структурно-семантичних особливостей функціонально-семантичних категорій. Найбільший інтерес у цій сфері становить категорія актантного розподілу семантики дієслова.

Мета статті полягає в аналізі функціональних характеристик іменних придієслівних актантів, зумовлених семантикою суфікса. Реалізація поставленої мети передбачає встановлення основних типів актантної характеристики та визначення чинників, які впливають на варіювання актантної орієнтації суфіксів.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез і т.ін

Донині деякі аспекти зазначеної проблеми порушено здебільшого в російському мовознавстві. О. М. Соколов, запропонувавши термін «актантний розподіл семантики дієслова», окреслив можливі напрями розгляду цього питання [8; 9]. Його ідеї розвинули Л. О. Іванова, Т. Д. Сергєєва (семантичний аналіз парадигм придієслівних актантів) [7], М. В. Кузнєцова (функціональні особливості придієслівних актантів, актантний розподіл семантики в лексикографічному аспекті) [1; 2], С. В. Лазарєв (особливості актантного розподілу семантики префіксальних

дієслів) [3], О. В. Петров (зворотна семантика віддієслівних імен) [6] та ін. В україністиці цьому питанню присвячено лише окремі праці С.О. Соколової [10; 11] та Н.В. Лахно [4; 5].

Методологія дослідження. Основним методом дослідження є описовий із прийомами внутрішньої та зовнішньої (лексичний, словотвірний, морфологічний, синтаксичний рівні) інтерпретації, серед яких провідним є опозиційний аналіз, за допомогою якого проаналізовано пари «основний ЛСВ суфіксального дієслова - вторинний ЛСВ» та дієслова з різними суфіксами, але тотожними мотиваторами. Для характеристики семантичної структури досліджуваних одиниць та їхніх валентних зв'язків використано структурні методи: компонентний та дистрибутивний аналізи.

Результати дослідження та обговорення. На характер функцій придієслівних актантів помітно впливає морфемно розчленована семантика дієслова, оскільки морфемна спрямованість сем у бік характеристики придієслівних актантів різного синтаксичного статусу є експлікацією семної комбінаторики вихідного мотивуючого лексико-семантичного варіанта. Отже, проблема актантного розподілу дієслівної семантики пов'язана з проблемою семантичної характеристики дієслівних афіксів, зокрема суфіксів.

Дієслівні суфікси є синкретичними та поліфункціональними морфемами.

Значення афіксів у формуванні дієслівних лексико-семантичних варіантів різноманітне. Суфікси наділяють слова частиномовним категоріальним значенням, а також є виразниками акціонально-видової та фазової семантики. Саме ці семантичні властивості українських дієслів, насамперед, і визначають особливості актантного розподілу семантики дієслова.

Виділяють чотири функції придієслівних актантів: генеративну, акумулятивну, гібридну та пояснювальну [9, с.154]. Вони залежать від семантики дієслова, яка формує уявлення мовця про імена, що в певних синтаксичних позиціях можуть називати джерело дії або ознаки (генеративний актант), об'єкт, який відчуває на собі дію суб'єкта і набуває внаслідок зовнішніх або внутрішніх перетворень нових ознак або властивостей (акумулятивний актант), поєднувати ці ознаки (генеративно-акумулятивний актант), уточнювати сутність акумулятивної ознаки/дії у часовому або локативному вимірі (актанти-поширювачі).

Також важливою складовою характеристики дієслівних суфіксів є їхня спрямованість на суб'єктну та об'єктну характеристику.

Самостійними значеннями дієслівного суфікса «можна вважати такі, які регулярно виявляють диференційні ознаки в умовах ідентичного оточення, насамперед за умови зіставлення дієслів з різними суфіксами, але тотожними мотиваторами» [8, с.20]. Зіставлення мотиватора і мотивата уможливорює виділення словотвірного значення, але не дає відповіді на питання, чим різняться суфікси, які його виражають. Не можливо з'ясувати значення суфіксів і шляхом зіставлення різнокореневих дієслів, оскільки семантичні відмінності можуть бути зумовлені не лише особливостями суфіксальних значень.

Спробуємо з цих позицій проаналізувати пари однокореневих дієслів, що різняться суфіксами, і визначити, які зміни в актантному розподілу семантики дієслів зумовлені заміною суфікса.

Зіставивши дієслова, ми виявили синонімічні та паронімічні відповідності.

Заміна синонімічних суфіксів не викликає змін в актантному розподілі семантики дієслова.

Суфікси таких дієслів переважно визначають **генеративну характеристику суб'єктного актанта**. Семантику більшості з них можна передати описовим формулюванням: актант виконує (виконав) дію.

Найчастотнішим є зіставлення дієслів зі значенням повторюваної, поширюваної у просторі дії з суфіксами **-ота-/-оті**, які посилюють сему інтенсивності дії суб'єкта, інколи з ними словотвірно перетинається суфікс **-а-**: *блискотати – блискотіти; тріпати (у значенні «посилено, прискорено битися (про серце)») – тріпотати – тріпотіти, шептати – шепотати – шепотіти, стукотати – стукотіти*. У дієловах, мотивованих вигуківими основами або звуконаслідувальними словами, ці суфікси виражають значення міри вияву дії, частоти повторюваності: *булькотати – булькотіти; плюскотати – плюскотіти, хлюпотати – хлюпотіти, хихотати – хихотіти, цокотати – цокотіти, цвіркотати – цвіркотіти, шаркати – шаркотати – шаркотіти* та ін. Наприклад: *У сінях бабуся шаркотає підшивами по підлозі, шукає сірники... (Юрій Збанацький) / Смачно шаркотить коса, то наче співає, то наче плаче (Л. Пономаренко).*

Суфікси **-ува-, -ствува-, -и-**, поєднуючись з агентивними іменниками-назвами осіб за професією, видом занять, соціальним становищем тощо, виражають спільне словотвірне значення “бути кимсь, уподібнюватися до когось, поводити себе, як хтось”. Взаємозамінними є суфікси **-ува-/-ствува-**: *маклерувати – маклерствувати; -ува-/-и-: вівчарювати – вівчарити, кухарювати – кухарити, козакувати – козачити, гостювати – гостити (у 2 значенні)*. Наприклад: *Будеш у поході при мені – товмачем, а також... кухарем (—> **кухарюватимеш**), доглядатимеш коней (В. Малик) / **Кухарити** вона ще не вміла і вчитися не хотіла (М. Павленко).*

В основах деяких дієслів взаємодіють суфікси **-а-/-і-**: *свистати – свистіти; -а-/-и-: доїжджати – доїздити* та ін. Наприклад: *Скоро став козак з походу прибувати, Став до нових воріт... доїжджати (Укр.*

народні думи) / Стали вони **доїздити** уже до своєї домівки (С. Васильченко).

Подекуди суфікси **-и-/-і-, -а-/-і-, -а-/-и-**, які є синонімічними лише в окремих лексико-семантичних варіантах дієслів, увиразнюють **активний суб'єкт, що генерує ознаку**: *колосити – колосіти* (у 2 значенні «видітисся»); *чадити – чадіти* (у значенні «диміти, коптіти»); *гриміти – гримати* (у значенні «створювати або видавати сильний стук, шум і т. ін.»); *хиляти – хилити* (у значенні «багато пити, часто вживати алкогольні напої; пиячити»). Наприклад: *Десь в сінях щохвилини гримали двері, кричали кури і розливалась вода* (М. Коцюбинський); **Гримів**, *торохтів грім, далі став стихати* (Г. Квітка-Основ'яненко).

Синонімічні взаємозамінні суфікси можуть також орієнтувати характеристику у бік суб'єкта, який накопичує ознаку (**аккумулятивна функція суб'єкта**).

У відприкметниковому словотворі протиставлені однокореневі дієслова з суфіксами, що виражають словотвірне значення “бути, ставати таким, як визначено твірною прикметниковою основою” з суфіксами **-і-/-ну-**: *блідніти – бліднути, слабіти – слабнути, густіти – гуснути*. Зрідка суфікс **-а-**, що оформлює дієслова, утворені від основ якісних прикметників вищого ступеня порівняння, словотвірно перетинається із суфіксами **-і-** та **-ну-**: *худати – худіти – худнути*. Порівняйте також **-і-/-ува-**: *хворіти – хворувати*; **-и-/-і-**: *колосити – колосіти* (у значенні «утворювати колос»). Наприклад: *Дід Андрій весь час **хворів**, але незважаючи на це пильнував пасіки, доглядав хати й дітей* (А. Чайковський) / *Вона **хворувала** і давно не виходила на маленький базарний майданчик...* (Григор Тютюнник).

Деякі однокореневі дієслова з синонімічними суфіксами можуть передбачати дію суб'єкта, що спричиняє зміни в об'єкті (**генеративна функція суб'єкта, аккумулятивна функція об'єкта**). Порівняйте дієслова

з суфіксами **-а-/-ува-**: *проясняти – прояснювати, визначати – визначувати, вибіляти – вибілювати, углибляти – углиблювати, умочати – умочувати, ускладняти – ускладнювати, утишати – утишувати, уменшати – уменшувати, утрудняти – утруднювати; стишати – стишувати;* з суфіксами **-ува- / -и-**: *воскувати – воцити, вапнувати – вапнити; свердлувати – свердлити;* з суфіксами **-а-/-и-**: *сполохати – сполошити, саджати (людину) – садити; гнівати-гнівити; валяти – валити (у значенні «примушувати падати, силою перекидати»), хиляти – хилити (у значенні «нахиляти»), умережати – умережити, упрохати – упросити;* з суфіксами **-а-/-ну-**: *упхати – упхнути;* з суфіксами **-и-/-і-**: *вивітрити-вивітріти (у значенні «примушувати падати, силою перекидати»), тяжити – тяжіти.* Наприклад: *Але загалом маю, не **вменшай**, боже, добрі заробітки (І. Нечуй-Левицький) / Навіть з роками не **уменшувала** своєї опіки над сином (О. Стороженко).*

Отже, синонімічними є переважно нерезультативні та неграничні дієслівні суфікси. Дієслова з такими суфіксами позначають активні дії суб'єкта або вплив одного предмета на інший і корелюють з генеративною функцією актантів, переважно орієнтовані на характеристику суб'єкта – виконавця дії, а їхня заміна не викликає зміни в актантному розподілі семантики дієслова. Вони характеризують розподіл виконавцем дії процесів у часі, певні обставини перебігу дії (інтенсивність, ослабленість тощо).

Паронімічний тип передбачає збіг мотиваторів та зумовленість семантичних розбіжностей паронімічних зіставлень семантичними відмінностями суфіксів, які змінюють акціональні характеристики дієслів і відповідно зумовлюють різні функції придієслівних актантів.

Винятком є дієслова, які вказують на дію суб'єкта, що спричиняє зміни в об'єкті (**генеративна функція суб'єкта, акумулятивна функція**

об'єкта), особливо ті, що різняться семою «об'єкт» (суфікси *-и/-а-, -а/-ува-*): *садити* (овочі) – *саджати* (людину); *шпигати* (купу соломи) – *шпигувати* (м'ясо) або семою кількісної ознаки дії (суфікси *-ну/-ону-, -а/-оті-, -ота-, -а/-ну-, -и/-ну-*): *довбнути* – *довбоннути*, *лупнути* – *лупоннути*, *дряпнути* – *дряпоннути*, *кинути* – *кидоннути*; *сікнути* – *сіконнути*, *черкнути* – *черконнути*, *хлебнути* – *хлебоннути*, *тріпнути* – *тріпоннути*; *булькати* – *булькотати*, *булькотіти*, *ляскати* – *ляскотіти*, *плюскати* – *плюскотами*, *плюскотіти*, *хлюпати* – *хлюпотати*, *хлюпотіти*, *хихотати* – *хихотіти*, *цокати* – *цокотати*, *цокотіти*, *цвіркати* – *цвіркотати*, *цвіркотіти*, *шаркати* – *шаркотати*, *шаркотіти*; (ви) *бризкати* – (ви) *бризнути*; *ступити* – *ступнути*, *блистіти* – *блискати*, *кричати* – *крикнути* – *криконнути*. Наприклад: *Маленьке щеня... дряпнуло її лапою по руці, домагаючись їсти* (Т. Прохасько) / *Ведмідь як дряпоне його* (Словник Грінченка).

Актантний розподіл семантики інших дієслів у паронімічних зіставленнях різниться.

Дієслова з суфіксом *-и-* передбачають активного діяча, що спричиняє зміни в об'єкті (**генеративна функція суб'єкта, акумулятивна функція об'єкта**). Вони регулярно співвідносні з дієсловами з суфіксом *-і-* зі значенням становлення ознаки: називають спонтанний процес (*день біліє*) або стан (*біліють хати*) – акумулятивна функція суб'єкта: *чорнити* – *чорніти*, *чорнішати*, *зеленити* – *зеленіти*, *білити* – *біліти*, *червонити* – *червоніти*, *жовтити* – *жовтіти*, *синити* – *синіти*, *веселити*, *веселішати* – *веселити*, *бадьорити* – *бадьорішати*, *лютити* – *лютіти*, *хмелити* – *хмеліти*, *п'янити* – *п'яніти*, *п'янішати*, *тупити* – *тупіти*, *тупішати*, *молодити* – *молодіти*, *старити* – *старіти*, *старішати*, *холодити* – *холодити*, (по, при) *смирити* – (по, при) *смиріти*, *кривити* – *кривіти*, *кривішати*, *мертвити* – *мертвіти*, *гарячити* – *гарячіти*, (о) *дурити* – (о) *дуріти*, *жарити* – *жаріти*, *кам'янити* – *кам'яніти*, *кислити* – *кисліти*,

кислішати, круглити – кругліти, леденити – леденіти, міцнити – міцніти, рябити-рябіти, (у) сиротити – (у) сиротіти, осолодити – осолодіти, хорошити – хорошіти, туманити – туманіти та ін. Сонце заходить, гори **чорніють**. Пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко) / А над усім той дим, той легкий дим, ...п'є кров з лиця і гасить людський погляд, обличчя білить і **чорнить** одержу, і барви всі рівняє сивизною (Леся Українка).

Різняться актантний розподіл семантики однокореневих дієслів з суфіксами **-и-** / **-ну-** (мочити – мокнути, стихити (коней) – стихнути), **-ува-/-і-** (радувати – радіти), **-а-/-ота-, -оті-** (стукати – стукотати, стукотіти, шамотати (когось) – шамотіти): дієслова з суфіксами **-и-, -ува-, -а-** зумовлюють генеративний суб'єкт і акумулятивний об'єкт, а дієслова з суфіксами **-ну-, -і-, -ота-, -оті-** передбачають суб'єкт з суто акумулятивною функцією: Землю нещасну вдень дощиком **мочить**, А на ніч морозом лютим **стискає** (М. Коцюбинський) / – Годі тобі у воді **мокнути**. Лізь у шлюпку (В. Собко); Дарина Михайлівна **радіє**, що разом із сином завітала до хати й пісня (Микола Зарудний) / Скромна, тиха Галина... завжди **радувала** батьків любов'ю до навчання... (Т. Прохасько); Він люто, з дзвоном **шамотає** на себе ковану хвіртку (І. Франко) / Вони повільно йшли вздовж річки і дослухалися, як **шамотить** хвиля, нагортаючи на берег пісок (Т. Прохасько).

Наявні нерегулярні зіставлення дієслів, орієнтованих на генеративну функцію суб'єкта, виражену за допомогою суфікса **-і-**, з дієсловами на позначення дії суб'єкта, що спричиняє зміни в об'єкті – генеративна функція суб'єкта, акумулятивна функція об'єкта, виражена суфіксом **-а-**: – Тетяно! Тетяно Гнатівно! – **гримить** за стіною Андрій, – ідіть на часинку сюди (Степан Васильченко) / Останнім часом почав [чоловік] **гримати** на неї: – Що ти мені даєш страви то гіркі, то кислі? (А. Шиян), а також суб'єктних дієслів з суфіксами **-ствува-, -ува-** з дієсловами на позначення становлення ознаки, в яких акумулятивна

функція суб'єкта виражена суфіксом **-і-** (*мудрувати – мудріти, звірствувати – звірити*): *Захарченко заборонив правоохоронцям звірствувати на мирних акціях (З газети) / Напившись, звірів [грек], очі його робилися червоними, як у роздратованого гарячим залізом барана, і якщо його не зв'язували тут же, він нападав на першого-ліпшого і бив трохи не до смерті (Г. Тютюнник).*

Отже, суфікси спільнокореневих дієслів в паронімічних зіставленнях орієнтовані на різні за активністю-пасивністю та граничністю-неграничністю дії, тому і зумовлюють різний функціональний статус актантів.

Для з'ясування значення суфіксів та їхнього впливу на функції придієслівних актантів важливим є аналіз взаємозв'язку між суфіксальним оформленням дієслова і його полісемією. Морфематичний склад безпрефіксного дієслова, об'єднаний в єдине ціле, не формує семантику дієслова, а лише є матеріально-семантичною базою для її подальшої корекції з боку зовнішніх по відношенню до дієслова чинників [8, с.23]. Значний вплив має зв'язок дієслова з партнерами-істотами та неістотами, активними і неактивними, значення об'єктності та безоб'єктності. Також категоріальне значення дієслівних суфіксів визначає напрямок розвитку нових значень дієслова. Наприклад, у семантичній структурі дієслів з суфіксом **-і-** виділено лексико-семантичні варіанти: *1. Ставати якогось кольору; 2. Виділятися, виднітися, впадати в очі .*

У складі синонімічних протиставлень майже не зафіксовано однокореневі дієслова, які різняться суфіксами **-і-/-и-**, на відміну від зіставлень паронімічного типу. Відповідно відсутні різносуфіксальні утворення з суфіксами **-ствува-/-ува-** та **-оти-/-ота-** серед зіставлень паронімічного типу. Проте категоріальні семантичні розбіжності деяких суфіксів здатні нейтралізуватися.

Значення синонімічних суфіксів функціонально незалежні і переважно не зазнають впливу контексту. Хоча суфікс **-а-**, що посилює генеративну функцію суб'єкта, у неграничних безоб'єктних дієсловах, може функціонувати і в об'єктних лексико-семантичних варіантах: *Довгий широкий маятник коло стінного годинника тихо **стукав** серед страшної тиші (І. Нечуй-Левицький) / Дзвонить білобородий професор-голова. **Стукає** дзвоником по столу (Олександр Довженко); За горою десь **гримали** гармати (Іван Гончаренко) / Галина Львівна... **гримала** на плиті комфорками (Олекса Гурейв)*. Синонімічні суфікси **-і-/-и-** зафіксовано як у граничних, так і неграничних лексико-семантичних варіантах, порівняйте: *Скрізь починає **колосіти** жито.. (Марко Вовчок) – акумулятивна функція суб'єкта / Далі був глибокий яр, за ним **колосили** жита, починався лісок (Микола Шеремет) – генеративна функція суб'єкта.*

Суфікси дієслів у паронімічних зіставленнях схильні до нейтралізації.

Контекстуальні умови здатні значно пригнічувати сему активності, яку вважають постійною ознакою суфікса **-и-**. Дієсловам з цим формантом властивий розвиток безособових значень, порівняйте: *Рушники ті дівчина **рябила** червоними і білими трояндами (М. Коцюбинський) / У численних ривчаках та ставках **рябило** вітром воду (Н. Рибак)*. Цю властивість суфікса спостерігаємо також у лексико-семантичних варіантах дієслів *ломити, морозити, знобити, крутити*, наприклад: *Жінку б'є [Іван Кривда], знуцається, не пускає в хату, **морозить** на вулиці (Грицько Григоренко) / Мене **морозило**, боліла голова, а температура о сьомій вечора піднялась до тридцяти дев'яти з десятими (В. Гжицький)*.

Акумулятивний актант у дієсловах з суфіксом **-і-** є пасивним, він мимоволі набуває ознаки: *дівчина червоніє від сорому*. У разі варіативних змін граничних значень дієслів недоконаного виду на неграничні акумулятивна функція актантів змінюється на генеративну. Дієслова *чорніти, зеленіти, круглити, жаріти, кам'яніти, рябити* та ін. розвивають

значення «виднітися», порівняйте: *Небо поступово **чорніло** / Над головою **чорніли** хмари; Щоки її все **кругліли** і рум'яніли (Леся Україна) / Між двома листочками настурцій... **кругліє** дірочка (В. Бабляк); **І жаріло** у неї личико [личенько] (Микола Шеремет) / Сонце липневе сіда за Південним вокзалом, Обрій далекий **жаріє** гарячим металом (І. Муратов); Долина сохне і **рябіє** (М. Рильський) / Чернечій горі, де похований Шевченко, на самому вершечку **рябіють** штахетики (М. Коцюбинський); Потім краплі впали теплі, **туманіє** далина (М. Рудь) / Він зупинився, щоб іще трішечки помилуватися Беєвою горою, яка **туманіла** у світанковім присмерку (Г. Тютюнник) або «стояти»: Нагло Юра змінюється весь. Кулаки розтискуються, кров вертає до лица, очі **кам'яніють** (Ю. Смолич) / Пари [в танці] довгою мальовничою смугою потяглися до відчинених дверей, де **кам'яніли** двома монументами стрункі челядники (З. Тулуб); – Тут я родилась, тут я хрестилась, тут **сиротіла**... тут і вмру, моя дитино (Марко Вовчок) / Весняна і осіння вода затоплює увесь тітчин мочар, і на ньому, наче кустрате гніздо, **сиротіє** немудра оселя (М. Стельмах).*

Внаслідок семантичних процесів можлива поляризація нерезультативних і результативних ЛСВ дієслів, яка зумовлює перерозподіл актантних функцій. Наприклад, у семантичній структурі дієслів з формантом **-ну-** спостерігаємо як нерезультативні, так і результативні значення. Порівняйте: ***Хлопець*** (генеративна функція актанта) *рвонув* (нерезультативна дія) *з місця* / ***партизани*** (генеративна функція актанта) *рвонули* (результативна дія) *будівлю* (аккумулятивна функція актанта) *штабу*; *Пароплав* (аккумулятивна функція актанта) *швидко нахилився на бік і почав **тонути*** (Л. Смілянський) / *Засліпили небо хмари, **Тоне** сонечко* (генеративна функція актанта) *у млі* (П. Грабовський).

Однокореневі дієслова *холодіти* – *холодати* в одному значенні «ставати холодним, холоднішим» розмежовує сема «суб'єкт», яку

підсилюють різні суфікси: дієслово *холодати* вживане на позначення зміни погоди, а дієслово *холодіти* позначає душевний або емоційний стан людини. Так само однокореневі дієслова *тріпати* – *тріпотати*, *тріпотіти* у значенні «швидко, безперестанно рухати, коливати» розмежовує сема суб'єкт: *тріпає серце* – *тріпотить метелик*.

Деякі суфікси спеціалізовані лише на певній актантній характеристиці: суфікси *-ствува-*, *-ірува-* (*-ирува-*) – на генеративній суб'єктній, а *-ну-* – на акумулятивній.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Семантичні функції придієслівних актантів пов'язані з аспектуальними та фазовими характеристиками дієслова, які можуть експлікувати суфікси.

Взаємодія суфікса з контекстом простежується у двох напрямках: з одного боку, суфікс має сильну інформативну здібність, надає слову нову лексичну інформацію, виявляючи відносну незалежність від контексту, з іншого – під впливом контексту може відбуватися модифікація суфікса, наведення нових сем розщеплення суфіксальних сем тощо.

Розглянуті закономірності мають важливе методологічне та теоретичне значення, оскільки акцентують увагу на властивості функціонального пристосування українських дієслівних суфіксів, яке виявляється у нейтралізації сем граничності, активності, об'єктності, що і зумовлює зміну актантних функцій. Отже, функціональне пристосування є важливою рисою не лише префіксів, а й дієслівних суфіксів.

Зрозумілим стає значення, яке відіграють дієслівні суфікси у формуванні таких фундаментальних лексико-граматичних категорій, як вид і стан. Семантика дієслівних суфіксів пов'язана, з одного боку, з граничністю-неграничністю, що є основою для функціонування виду, з іншого боку – з активністю-пасивністю дієслівної дії, з її об'єктністю-безоб'єктністю, що є фундаментом для функціонування стану.

Отже, завдяки семантичному та функціональному синкретизму, дієслівні суфікси є активними виразниками актантних функцій, стану, виду.

Під таким кутом зору варто розглянути орієнтацію сем інших морфем у бік характеристики придієслівних актантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецова М. В. Актантная распределенность глагольной семантики (лексикографический аспект) / М. В. Кузнецова // Проблемы функционально-семантической грамматики / Мат-лы Всесоюзной науч.-методич. конф. 16-17 апреля 1991г. – М.: Изд-во РУДН, 1994. – С. 51–57.
2. Кузнецова М. В. Функциональная характеристика приглагольных актантов в позиции подлежащего: автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / М. В. Кузнецова. – М., 1989. – 16 с.
3. Лазарев С. В. Субъектно-аккумулятивная адресованность семантики глагольных префиксов в современном русском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / С. В. Лазарев. – М., 1995. – 276 с.
4. Лахно Н.В. Функціональна характеристика іменних придієслівних актантів / Н.В. Лахно // Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; відп. ред. Г.І.Мартінова. – Вип.20. – Черкаси. – 2015. – С.104–109.
5. Лахно Н.В. Актантний розподіл семантики префіксальних дієслів / Н.В. Лахно // Типологія та функції мовних одиниць: наук. журн. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – №3. – С. 105-115.
6. Петров А. В. Залоговая семантика в отглагольных именах русского языка: автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / А. В. Петров. – М., 1985. – 16 с.
7. Сергеева Т. Д. Семантический анализ парадигм приглагольных актантов / Т. Д. Сергеева, Л. А. Иванова // Производное слово и способы его формирования. – М., 1990. – С. 146-153.
8. Соколов О. М. Значения и функции глагольных суффиксов // Русское языкознание: Республиканский междумедомственный научный сборник. Выпуск 3. – Киев: Высшая школа, 1981. – №3. – С.20–27.
9. Соколов О. М. Имплицитная морфология русского языка: монография / Олег Михайлович Соколов; відп. ред. С. О. Соколова. – 2-е изд., испр. и доп. – Нежин: ООО «Гідромакс», 2010. – 184 с.
10. Соколова С. О. Дієслова з постфіксом -ся як граматична проблема / Світлана Олегівна Соколова // Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. на пошану проф. К. Городенської з нагоди її 60-річчя. – Вип. 8. – Черкаси, 2000. – С. 93-100.
11. Соколова С. О. Дієслово як носій фреймової семантики / Світлана Олегівна Соколова // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. пр. – Вип. 2. – К.: Міленіум, 2007. – С. 246-257.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kuznetsova M.V. Aktantnaya raspredelennost glagolnoy semantiki (leksikograficheskiy aspekt) [Aktant distribution of verb semantics (lexico-graphic aspect)] / M.V. Kuznetsova // Problemyi funktsionalno-semanticheskoy grammatiki / Mat-lyi Vsesoyuznoy nauch.-metodich. konf. 16-17 aprelya 1991g. – M.: Izd-vo RUDN, 1994. – S. 51-57.
2. Kuznetsova M.V. Funktsionalnaya harakteristika priglagnykh aktantov v pozitsii podlezhashego [Functional characteristic of verbal actants in the position of the subject]: avtoref. dis....kand. filol. nauk: 10.02.01 / M.V. Kuznetsova. – M., 1989. – 16 s.
3. Lazarev S.V. Sub'ektno-akkumulyativnaya adresovannost semantiki glagolnykh prefiksov v sovremennom russkom yazyike [The subject-accumulative orientation of semantics of verbal prefixes in modern russian language]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 «Russkiy yazyik» / Lazarev Sergey Vladislavovich. – M., 1995. – 276 s.
4. Lakhno N.V. Funktsionalna kharakterystyka imennykh prydiieslivnykh aktantiv / N.V. Lakhno // Movoznavchyi visnyk: zb. nauk. pr. / MON Ukrainy. Cherkaskyi nats. un-t im. B. Khmelnytskoho; vidp. red. H.I.Martynova. – Vyp.20. – Cherkasy. – 2015. – S.104-109.
5. Lakhno N.V. Lakhno N.V. Aktantnyi rozpodil semantyky prefiksallykh diiesliv / N.V. Lakhno // Typolohiia ta funktsii movnykh odynyts: nauk. zhurn. – Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2015. – №3. – S. 105-115.
6. Petrov A.V. Zalogovaya semantika v otglagnykh imenakh russkogo yazyika [Collateral verbal semantics in the names of Russian language]: avtoref. dis. ...kand. filol. nauk: 10.02.01 «Russkiy yazyik» / A.V. Petrov. – M., 1985. – 16 s.
7. Sergeeva T.D. Semanticheskii analiz paradigm priglagnykh aktantov [Semantic analysis paradigms of the verbal actants] / T.D. Sergeeva, L.A. Ivanova // Proizvodnoe slovo i sposoby ego formirovaniya. – M., 1990. – S. 146-153.
8. Sokolov O.M. Znacheniya i funktsii russkikh glagolnykh suffiksiv [The values and functions of the verbal suffixes] // Russkoe yazyikoznanie: Respublikanskiy mezhdovedomstvennyi nauchnyi sbornik. Vyipusk 3. – Kiev: Vischa shkola, 1981. – №3. – S.20–27.
9. Sokolov O.M. Implitsitnaya morfologiya russkogo yazyika: monografiya [Implicit morphology of the Russian language] / Oleg Mihaylovich Sokolov; vidp. red. S.O. Sokolova. – 2-e izd., ispr. i dop. – Nezhin: OOO «GIdromaks», 2010. – 184 s.
10. Sokolova S.O. Diieslova z postflksom –sia yak gramatychna problema problema [Verbs with -ся-postfix as a grammatical problem] / Svitlana Olehivna Sokolova // Movoznavchyi visnyk / Zb. nauk. pr. na poshanu prof. K. Horodenskoii z nagody yii 60-richchia. – Vyp. 8. – Cherkasy. – 2000 – s. 93–100.
11. Sokolova S.O. Diieslovo yak nosii freimovoi semantyky [The verb as the carrier of frame semantics] / Svitlana Olehivna Sokolova // Teoretychna i dydaktychna filologiya / Zb. nauk. pr. – Vyp. 2. – Kyiv: Milenium. – 2007 – S. 246-257.

